

De lotgevallen van Nederlandse boeren als kolonisten in Suriname

Herdenking 1845-2005

Ad J. de Jong

In de Nederlands Hervormde kerk van Elst bevindt zich een bord met daarop de namen van predikanten die daar gestaan hebben vanaf 1820. Als tweede predikant treffen we aan Ds. A. v.d. Brandhof van 15-5-1825 tot 6-4-1845, vertrokken naar Suriname. Deze dominee zou de leiding krijgen over een kolonisatie experiment te Groningen aan de rivier de Saramacca in Suriname.

Samen met wijlen J. van Barneveld uit Veenendaal schreef ik in 1995 een boekje over de achtergronden, waarbij vooral de nadruk werd gelegd op families uit Rhenen, Elst en Veenendaal die naar Suriname vertrokken.

In mei 1845 is het 160 jaar geleden dat de kolonisten naar Suriname vertrokken. Er bestaat een vereniging van nakomelingen van deze kolonisten met de naam

Predikantenbord in de N.H. kerk te Elst. Tweede predikant Ds. A.v.d. Brandhof, van 15-5-1825 tot 6-4-1845. Vertrokken naar Suriname

‘Boeroes kon makandra’ (boeren voor elkaar). Deze blanke kolonisten en hun nakomelingen worden in Suriname wel ‘boeroes’ genoemd. Zij hebben op internet een eigen website en zij organiseren jaarlijks tenminste één bijeenkomst in Nederland.

Rijksstraatweg te Elst, rechts de N.H. kerk waar Ds. A. v.d. Brandhof 20 jaar gestaan heeft

Op 5 juni 2005 ben ik gevraagd om een lezing te houden op hun bijeenkomst te Soest.

Op zaterdag 5 maart was er al een bijeenkomst in Utrecht om stil te staan bij de landbouwkolonie die formeel 20 juni 2005 van start ging, de dag waarop de eerste kolonisten in Suriname aankwamen.

Ruim anderhalve eeuw geleden vertrokken bijna vierhonderd mensen uit voornamelijk Elst (Utrecht), Rhenen, Veenendaal, de Betuwe en Arnhem en omgeving naar Suriname. Onder aanvoering van de predikanten A. van den Brandhof uit Elst, zijn zwager D. Copijn uit Wilnis en J.H. Betting uit Beesd belandden ze in een tropische hel. Al in de eerste vijf maanden overleden ongeveer 180 van de 380 kolonisten aan tyfus en ander ziekten.

Reeds rond 1840 werd duidelijk dat de slavernij in Suriname zou eindigen. Uiteindelijk zou dit pas in 1863 gebeuren. In de Engelse kolonies had men

dit onmenselijke systeem reeds vaarwel gezegd. Migratie van arme boeren van Nederland naar Suriname zag men als één van de mogelijkheden om de kolonie Suriname van de ‘ondergang’ te redden als de emancipatie van de ‘zwarthen’ een feit zou zijn geworden. Blanke kolonisten zouden met de vestiging van kleinschalige landbouwbedrijven de economische structuur van het land kunnen verbeteren en de migratie van arme boeren zou een middenklasse van hard werkende mensen creëren. Migratie van boeren naar Suriname was in die tijd iets bijzonders, maar wel in het patroon van de boeren-emigratie vanuit Nederland naar ‘overzee’ in de negentiende eeuw. Vele boerengezinnen trokken immers in de 19e eeuw naar Zuid-Afrika, Canada en de Verenigde Staten, deels om hun geluk te beproeven, deels ook om godsdienstige gronden: het scheppen van een nieuwe gemeenschap van rechtzinnige gelijkgestemden in een nieuwe wereld, ver weg van het veel te vrijzinnig bevonden Nederland. Ondergetekende en J. van Barneveld kwamen bij toeval met dit onderwerp in aanraking door archiefonderzoek in de gemeentearchieven van Rhenen en Veenendaal. We kwamen onafhankelijk van elkaar 1847 aktes en aantekeningen tegen met overlijdensdata van Rhenenaren en Veenendalers, die kennelijk in Groningen aan de rivier de Saramacca in Suriname waren overleden.

Nieuwsgierig geworden naar de relatie met Rhenen en Veenendaal deden we beiden onafhankelijk van elkaar verder onderzoek. Toen we van elkaars interesse hoorden, besloten we tot een gezamenlijke publicatie over dit onderwerp.

Inmiddels was er ook een artikel van G.J. van Kraa verschenen in *Nederlandsche Historiën* van 1984, getiteld: *‘Emigratie naar Suriname in 1845 – Een merkwaardig experiment’*. Hierin staat al veel waardevolle achtergrondinformatie.

Hoewel we nauwelijks ingevoerd waren in de geschiedenis van Suriname raakten we beiden al snel geboeid door de achtergronden van de kolonisatie van 1845 aan de Saramacca in Suriname.

Het bleek allemaal te beginnen in Z.O. Utrecht en wel in Elst, gemeente Rhenen. Van Barneveld en ik publiceerden regelmatig in lokale historische tijdschriften over de geschiedenis van Z.O. Utrecht. In de 40-er jaren van de 19e eeuw teis-

Ds. Arend van den Brandhof Ezn, geb. Leersum 17.2.1796, overl. Terborgh 13.4.1863. Predikant te Elst van 1825-1845, leider van de kolonisatie aan de Saramacca in Suriname (foto KITLV te Leiden)

terde een ernstige economische crisis Europa. Nederland werd bijzonder zwaar getroffen. We lagen met de industriële ontwikkeling achter bij de ons omringende landen. Van stoomkracht werd hier veel minder gebruik gemaakt dan bijvoorbeeld in België. Men dacht eerder voor het opzetten van een industriële onderneming een klein kapitaaltje, geringe arbeidzaamheid en een oude meesterknecht nodig te hebben. Dat was voldoende meende men. Een bekend gezegde was: 'De Nederlander sloft, terwijl de anderen rennen'. De industrie was nog voornamelijk kleinbedrijf.

Bedelarij en tering waren de ziekten van het volk. De kleine neringdoenden, 'handwerksbazen', winkeliers en andere neringdoenden stonden slechts een klein stapje af van de armoede. Om een voorbeeld te noemen: een stad als Leiden, met een bevolking van circa 38.000 inwoners telde toen 16.000 geheel of gedeeltelijk bedeelden.

Circa 1845 trok 15% van de Nederlandse bevolking van de armenzorg welke ruim onvoldoende was. De arbeidende bevolking leefde van aardappelen met wat spek(vet) en azijn of mosterd.

Het krioelde van de kleine kinderen met buiken als opgeblazen ballonnen en wanneer ze al in leven bleven, moesten ze reeds jong aan de slag. Kinderen van 7 jaar werkten soms wel 13 uur per dag.

Door de gemeenten werden bedeelden verhuurd aan de fabrikant, die met de kleinste toelage uit de gemeentekas genoeg nam. Bekend uit overlevering is nog altijd het verhaal van de Veenendaalse (Veense) wolfabrikateurs, die 's avonds laat in de werkplaats een boterham met spek klaarlegden voor de werknemer, die 's morgens het eerste kwam.

In 1841 dienden drie dominees, A. van den Brandhof, D. Copijn en J.H. Betting, bij koning Willem II een voorstel in om tweehonderd huisgezinnen, te kiezen uit arme landbouwers, naar Suriname over te brengen om daar een vrije landbouwkolonie te vestigen.

De regering stemde in principe met het plan in en besloot in 1843 dat bij wijze van experiment voorlopig vijftig gezinnen voor de landbouwkolonisatie naar Suriname mochten worden gebracht.

Betting vertrok in 1843 in gezelschap van drie potentiële kolonisten naar Suriname om een geschikt terrein uit te kiezen.

Na terugkomst in Nederland raadde hij zijn collega's af om op korte termijn naar Suriname te vertrekken, hetgeen zij hem niet in dank afnamen. Hij raakte zijn functie als leider van het kolonisatie experiment kwijt.

Van den Brandhof en Copijn ronselden daarna in aller haast via collega-predikanten de vijftig benodigde gezinnen bij elkaar. Van de personen die zich voor

D.

Wilt de registere van den Burgerlijken stand bij de Europeasche Koloniasakie de Groningen in slaan
 in een blifft dat op den Sequenten Augustus 1800 vijf en veertig overleden is:

Johannes

geboren te Elbet / Utrecht / vier en veertig den Sequenten 1800 vijf en veertig, zoon van
 Pieter Smeets en Maria van der Meulen de Kruif

Wilt voorstaande verklaare it ondergetekende Ambtenaar van den Burgerlijken stand overaan
 bevestig saarvarende registere te zijn

Groningen, den 14 October 1847. De Ambtenaar van den Burgerlijken stand (J. G. van der Meulen)

Wilt de registere van den Burgerlijken stand bij de Europeasche Koloniasakie de Groningen in slaan
 in een blifft dat op den Sequenten Augustus 1800 vijf en veertig overleden is:

Johannes

geboren te Elbet / Utrecht / vier en veertig den Sequenten 1800 vijf en veertig, zoon van
 Pieter Smeets en Maria van der Meulen de Kruif

Wilt voorstaande verklaare it ondergetekende Ambtenaar van den Burgerlijken stand overaan
 bevestig saarvarende registere te zijn

Groningen, den 14 October 1847. De Ambtenaar van den Burgerlijken stand (J. G. van der Meulen)

Wilt de registere van den Burgerlijken stand bij de Europeasche Koloniasakie de Groningen in slaan
 in een blifft dat op den Sequenten Augustus 1800 vijf en veertig overleden is:

Johannes

geboren te Elbet / Utrecht / vier en veertig den Sequenten 1800 vijf en veertig, zoon van
 Pieter Smeets en Maria van der Meulen de Kruif

Wilt voorstaande verklaare it ondergetekende Ambtenaar van den Burgerlijken stand overaan
 bevestig saarvarende registere te zijn

Groningen, den 14 October 1847. De Ambtenaar van den Burgerlijken stand (J. G. van der Meulen)

Overlijdensacte No. 25, B.S. Rhenen in 1847, van Johannes Overeem, overleden te Groningen aan de Saramacca in Suriname

N°. 48.

verschenen voor c
 Provincie UTR
 oud regene
 en Hendr
 wor
 Dewelke ons
 dezes jaars, de
 van Orij
 nentef g
 echtelied
 En hebben
 Schrijv

Wilt de registere van den Burgerlijken stand bij de
 Europeasche Koloniasakie de Groningen in slaan
 in een blifft dat op den Sequenten Augustus 1800 vijf en veertig overleden is:

Johannes

geboren te Elbet / Utrecht / vier en veertig den Sequenten 1800 vijf en veertig, zoon van
 Pieter Smeets en Maria van der Meulen de Kruif

Wilt voorstaande verklaare it ondergetekende Ambtenaar van den Burgerlijken stand overaan
 bevestig saarvarende registere te zijn

Groningen, den 14 October 1847. De Ambtenaar van den Burgerlijken stand (J. G. van der Meulen)

In de kantlijn bijgeschreven overlijdensacte, B.S. Veenendaal in 1847, van Evert Veldhuizen, Overleden te Groningen aan de Saramacca in Suriname

de kolonisatie opgaven, waren weinigen bekend met de landbouw en de meerderheid van de kolonisten was jonger dan achttien of ouder dan vijfenveertig jaar.

Op 10 mei waren zij uit Nederland vertrokken om na een voorspoedige reis van 30 dagen in Suriname aan te komen. Daarna ging het wat moeizamer en het kostte door tegenwind nog elf dagen om langs de kust via de monding van de Saramacca de plek te bereiken die het gouvernement had uitgezocht als vestigingsplaats voor de naar Suriname geëmigreerde Nederlandse boeren.

Uit Rhenen vertrokken 14 personen, uit Elst (gemeente Rhenen) 34, Elst/Amerongen 25 en Veenendaal 56. Zelfs onderweg op zee werden er kinderen geboren, zoals Dirk Cornelis van Ravenswaaij, Anna Maria Jacoba de Jong, Anna Sophia Overeem en Wesselina Gerbrands.

Op 21 juni 1845 kwamen ze aan op de plantage Voorzorg aan de Saramacca en zo zouden 202 personen uit Nederland een nieuw leven beginnen.

De Surinaamse overheid had niets gezien in de kolonisatie en was niet van zins geweest veel geld in de plannen te steken. In plaats van te investeren in vijftig woningen die per stuk zo'n duizend gulden zouden zijn gaan kosten, had de administrateur van financiën slechts geld beschikbaar gesteld voor vijftig noodwoningen, die nog niet eens klaar waren toen in juni 1845 de eerste twee schepen met kolonisten in Suriname arriveerden.

Voorzorg was een in 1823 verlaten melaatsen-etablisement. Toen de Nederlandse boeren arriveerden, stonden er alleen wat hutten, waarvan zo'n negen min of meer bewoonbaar waren. Dat was alles. Niet was er voor ieder van de 24 gezinnen de toegezegde woning met tafel en twee zitbanken en nergens was het gereedschap en huisraad te ontdekken dat de emigranten was toegezegd.

In tegenstelling tot de afspraken –vier akkers per gezin, gedeeltelijk beplant – was er ook geen land ontgonnen, laat staan bebouwd. Alles was dichtgegroeid. Van de beloofde kippen en het vee was ook al geen spoor te bekennen. Voedsel was er nauwelijks. Het afwateringssysteem bleek niet gereed toen de kolonisten arriveerden. De grond bleef daardoor drassig en afvalwater kon slecht afgevoerd worden. Schoon drinkwater ontbrak.

Wat konden ze doen? Terugkeer was niet echt een optie, want in Nederland waren zij al geen rijke boeren geweest en vrijwel al het kapitaal was in de overtocht gestoken.

Men ging dus maar aan de slag en de eerste weken verliepen redelijk hoopgevend, maar in de derde week vielen de eerste doden. Toen op 12 juli een nieuw schip met kolonisten arriveerde, waren reeds tien mensen overleden.

De ziekte die de kolonisten te Voorzorg al na een paar weken teisterde, was de tyfus. In de ongezonde omgeving, waar ook nauwelijks vers voedsel was, nam ze de vorm aan van een noodlottige epidemie.

J. le Blanc, olieverfschilderij afm. 39x48 cm (coll. A.J. de Jong)

J. le Blanc synoniem voor A.C.W. Terhell (1863-1949). Vermoedelijk een voorstudie in aquarel zoals afgebeeld op de omslag van Oud Rhenen

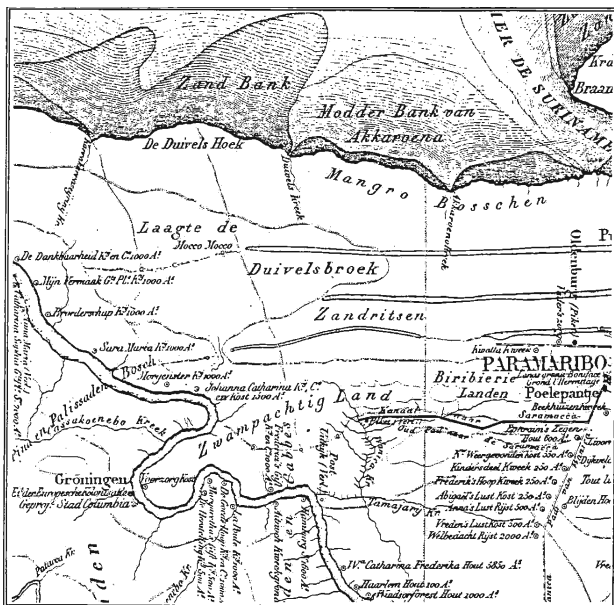
De ziekte heerste ruim een half jaar en deed de helft van alle kolonisten bezwijken. De overlevenden van de tyfusepidemie vertrokken uit de kolonie Voorzorg naar het aan de overkant van de Saramaccarivier gelegen Groningen, waar het klimaat weliswaar gezonder, maar de grond minder vruchtbaar was. Groningen moest de nieuwe en definitieve vestigingsplaats worden van de kolonie. Maar ook daar bleven de kolonisten niet lang, omdat Groningen te ver van Paramaribo lag, wat de verkoop van landbouwproducten vrijwel onmogelijk maakte. De oogst was al bedorven op het moment dat de Boeren met de boot, deels via het Saramaccakanal, de stad bereikten.

Ondanks protesten van hun leider Van den Brandhof verlieten vanaf 1849 kolonisten op eigen initiatief druppelsgewijs Groningen. De meesten vestigden zich in de buurt van Paramaribo, met name in Kwatta en Uitvlugt, waar ook tegenwoordig nog steeds de meeste boeroes wonen.

De landbouwkolonisatie met Nederlandse boeren was in juni 1845 gestart met de aankomst van 104 personen. In 1853 werd de kolonisatie als mislukt gestaakt. Er waren toen al met al 398 kolonisten aangekomen en 68 kinderen in Suriname geboren. Het aantal overlevenden bedroeg 31 mei 1853: 223 personen. Hiervan werden 41 personen (wezen en ouden van dagen) gerepatriëerd, terwijl nog eens vijftien

personen op eigen kosten naar Nederland terugkeerden. De overblijvers, 167 personen, zijn te beschouwen als de stamhouders van de bevolkingsgroep die thans in Suriname bekend staan als de 'boeroes'.

Toen in 1853 de kolonisatiepoging officieel werd opgeheven, woonden op Groningen alleen nog Van den Brandhof en een kleine groep weduwen en wezen. Een jaar later werd van den Brandhof eervol ontslagen en vertrok hij naar

Gedeelte van een 19e eeuwse kaart met het gebied rond Groningen aan de Saramacca en Paramaribo in Suriname

Nederland. Hij overleed in Terborgh op 13 april 1863, zijn vrouw Anna Sophia Pannekoek en zijn zoon Evert Johannes van den Brandhof waren reeds in 1846 en 1848 in Suriname overleden. Het archief van Van den Brandhof bevindt zich bij het Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde (KITLV) te Leiden.

Met de opheffing van de kolonisatie te Groningen en de vestiging nabij Paramaribo begon voor de boeren een nieuwe periode. Vooral rond de afschaffing van de slavernij in 1863 ontstond er in en rond Paramaribo een afzetmarkt voor boerenproducten.

De boeren bleven aanvankelijk betrekkelijk arm, maar konden zich redelijk in leven houden, zoals leden van de familie Van Ravenswaaij. Het bleef een hechte gemeenschap. Tot halverwege de jaren vijftig van de vorige eeuw bleef het ongebruikelijk dat boeroes buiten de eigen gemeenschap trouwden.

In de laatste decennia is een deel van de boeroes betrekkelijk welvarend geworden. De groep heeft kunnen inspelen op de toenemende behoefte aan landbouwproducten in Paramaribo. Door uitbreiding van de stad hebben velen hun grond goed kunnen verkopen en het hiermee verdiende geld elders in de economie geïnvesteerd.

Bronnen

1. Barneveld J. van en dr. A.J. de Jong, *De lotgevallen van Nederlandse boeren als kolonisten in Suriname*, Veenendaal/Voorthuizen 1995.
2. Jong C. de, *De Nederlandse boeren in Suriname 1845-1995*, Jubileum-Uitgave Pretoria, 1995.
3. Jong C. de, *The Dutch peasants in Surinam*, verschenen in Mercurius, Journal of the Department of Economics, tweetalig tijdschrift van het Departement Economie in de universiteit van Suid-Afrika te Pretoria, No. 19, maart 1974, p. 11-33; herdrukt in het vierdelige werk onder hoofdredactie van Dr. Willem Veenhoven, getiteld *Case studies on human rights and fundamental freedoms, A world survey*, volume 3, verschenen bij Marthinus Nijhoff in Den Haag in 1976, p. 19-42.
4. Silfhout – van Ravenswaaij C. van, Van Ravenswaaij en van Rabenswaaij – *Surinamers met een Veens verleden*, Ede 1995.
5. Kraa G.J., *Emigratie naar Suriname in 1845 – Een merkwaardig experiment*, Nederlandsche Historiën 1984, p. 203 e.v.